

KS. GRZEGORZ M. BARAN

GRECKA BOGINI KSIĘŻYCA W ŚWIETLE ORFICKIEGO *HYMNU DO SELENE*

Niewątpliwy urok literatury antycznej zarówno pod względem treści, jak i formy, sprawia, że sięgają po nią i uczeni, aby prowadzić systematyczne badania nad poszczególnymi dziełami, i zwykli laicy – amatorzy, którzy korzystając z rozmaitych przekładów, pragną wejść w osobliwy klimat antycznej filozofii, poezji, historiografii, epistolografii etc.

Tego rodzaju myśl z pewnością przyświeca również wszystkim sięgającym po dzieła orfickie, w których zbiorze znajduje się poemat *Argonautika*, fragmenty tak zwanych *Hieroi logoi*, *Papirus Derveński* oraz *Hymny Orfeusza do Muzajosa*¹. Atrakcyjność tych dzieł potęguje nadto fakt, że mają one charakter religijny, gdyż spełniały określoną funkcję w ramach mistyczno-misteryjnego ruchu religijnego zwanego orfizmem czy też orficyzmem. Zdaniem badaczy ów ruch religijny – rozwijający się pomyślnie na przestrzeni kilku stuleci, począwszy od ok. VII w. przed Chr., aż do czasów chrześcijańskich – wyrósł na gruncie kultu Erosa, boga światłości (Fanes) i twórcy światła, oraz Dionizosa-Wyzwolicieła, siódmego wcielenia Dionizosa-Zagreusa. Pierwszym zaś ośrodkiem orfizmu była Tracja, z której pochodził, według mitologii, twórca tegoż ruchu – Orfeusz².

Ks. dr GRZEGORZ M. BARAN – adiunkt Katedry Wiedzy o Kulturze Antycznej Instytutu Kulturoznawstwa KUL; adres do korespondencji – e-mail: mariusz.grzegorz@wp.eu

¹ Uczeni zauważają, że wpływy orfickie można dostrzec także w innych utworach starożytnych filozofów oraz poetów. Zob. A. Krokiewicz, *Studia orfickie*, (Biblioteka Meandra 3), Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski 1947, s. 5-39.

² Więcej na temat orfizmu, oprócz cytowanych już *Studiów orfickich* A. Krokiewicza, zob. S. Swieżawski, *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000, s. 18-19; G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. I: *Od początków do Sokratesa*, tł. E.I. Zieliński, Lublin: RW KUL 2000, s. 451-464; J.M. Spychała, *Orfeusz i orficy – zarys problematyki*, „Klio” (2003), z. 4, s. 3-24.

Zgodnie z orfickimi wierzeniami ów mityczny poeta Orfeusz³, postrzegany jako objawiciel prawdziwej mądrości, był powszechnie uważany za autora pism orfickich, w tym także hymnów. Badania naukowe, zapoczątkowane w drugiej połowie XVIII wieku, wykazały jednak, że prawdopodobnie hymny orfickie powstały nie wcześniej niż w II-III wieku po Chr. Niektórzy uczeni, opierając się na analizie słownictwa, przesuwają czas powstania hymnów nawet na wiek IV po Chr.⁴. Ich autorem jest najprawdopodobniej jeden twórca, który skomponował owe pieśni na użytek członków jakiegoś prywatnego stowarzyszenia kultowego⁵. Próbując określić miejsce powstania hymnów orfickich, uczeni są raczej zgodni, stwierdzając, że utwory te powstały w zachodniej Azji Mniejszej⁶.

Podjmując próbę wejścia w osobliwą atmosferę literatury orfickiej, w niniejszym artykule przedstawimy analizę literacką *Hymnu do Selene*, należącego do zbioru 87 hymnów orfickich.

Zanim jednak przystąpimy do właściwej analizy, przedstawimy postać adresatki *Hymnu*, czyli postać bogini Selene (1). Następnie po podaniu oryginalnego tekstu greckiego, który będzie stanowił podstawę dokonywanych analiz, zaprezentujemy próbę własnego przekładu na język polski tegoż *Hymnu* (2).

Przechodząc do właściwej analizy literackiej, omówimy zagadnienia związane z gatunkiem literackim oraz strukturą *Hymnu* (3.1), a następnie przedstawimy szczegółową analizę epitetów skierowanych do bogini Selene (3.2).

Przeprowadzona w ten sposób analiza *Hymnu* pozwoli z pewnością odczytać zasadnicze przesłania całości utworu, które przedstawimy w podsumowaniu (4).

---

³ Na temat Orfeusza zob. J. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Londyn: Plus 1992, s. 139-141.

⁴ Zob. J. Gajda, J. Dziubiński, A. Orzechowski, *Hymny orfickie. Prawda. Prehistoria pojęcia. Studia z filozofii starożytnej (III)*, (Filozofia XIX), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1993, s. 4

⁵ Zob. J. Danielewicz, *Epigramat – poezja liryczna – hymny orfickie – hymny Patroklosa*, w: *Literatura Grecji starożytnej. Epika – Liryka – Dramat*, t. 1, red. H. Podbielski, Lublin: TN KUL 2005, s. 623.

⁶ Zob. Gajda, Dziubiński, Orzechowski, *Hymny orfickie*, s. 4.

1. POSTAĆ SELENE W MITOLOGII I SZTUCE

W mitologii greckiej Selene⁷ postrzegana była jako córka Hyperiona i Thei, a siostra Heliosa i Eos. Inne wersje mitu natomiast podają, że jej ojcem był Tytan – Pallas Megameides albo sam Helios. Z czasem Selene zaczęto uznawać także za matkę Hor⁸.

W mitologii greckiej Selene występuje również pod imieniem Mene, które wywodzi się od greckiego rzeczownika μήνη, czyli *księżyc*.

Selene traktowaną jako personifikacja Księżycy, wyobrażano sobie jako białolicą dziewczynę, odzianą w śnieżnobiałe szaty, która co wieczór, gdy jej brat Helios kąpał swe rumaki w wodach Okeanosu, wyjeżdżała na dwukonnym rydwanie i oświetlała swym tajemniczym blaskiem Ziemię w ciągu nocy (zob. zamieszczoną obok ilustrację: malowidło z wazy greckiej z V w. przed Chr.)⁹.

Kult Selene nie był w Grecji powszechny, gdyż często utożsamiano ją z Artemidą, którą również uważano za boginię Księżycy. Selene była także utożsamiana z Hekate lub Persefoną, w związku z tym nie budowano jej odrębnych świątyń. W pewnych miejscowościach darzono ją czcią w przeko-

⁷ Słowo Σελήνη oznacza Księżyc z gr. ἡ σελήνη (att.), σελάνα (dor.), σελάνα (eol.). Zob. O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2001, s. 292. Platon natomiast w *Kratylosie* dowodził ustami Sokratesa, że nazwa Selene wywodzi się od rzeczownika τὸ σέλας, który oznacza tyle co ‘blask, luna, światłość, płomień, światło (pochodni)’. Zob. *YMNOI OMEPIKOI* czyli *Hymny Homeryckie*, przekł. i oprac. W. Appel, Toruń: Algo 2001, s. 300.

⁸ Zob. R. Graves, *Mity greckie*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1992, s. 142; P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, red. wyd. pol. J. Łanowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakłady Narodowe im. Ossolińskich Wydawnictwo, 2008, s. 318; L. Schmitz, *Selene*, w: *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, vol. III, ed. W. Smith, London–New York: I.B. Tauris, 2007, s. 768.

⁹ K. Kerényi (*Mitologia Greków*, przeł. R. Reszke, Warszawa: Wydawnictwo KR, 2002, s. 167) zauważa, iż w niektórych przedstawieniach rydwan Selene jest ciągnięty przez byki, mimo że już przepisywano jej posiadanie rydwanu zaprzężonego w dwa konie, w przeciwieństwie do czterokonnego rydwanu Heliosa. Ten sam autor podaje, że postrzegano ją również jako samotnego jeźdźcę dosiadającego byka, konia, muła lub jelenia. Por. V. Zamarovský, *Bogowie i herosi mitologii greckiej i rzymskiej*, t. J. Illg, L. Spyryka, J. Wania, Warszawa: Świat Książki, 2003, s. 414.

naniu, że zsyła rosę – zbawienny dar dla ludzi, zwierząt oraz roślin w czasie posuchy. Główne miejsca kultu Selene znajdowały się na Peloponezie¹⁰.

W mitologii Selene pojawia się dość rzadko, głównie w wątkach miłosnych. Według jednego z mitów zakochał się w niej Zeus, za którego sprawą bogini zrodziła Pandeję, czy też – jak podaje z kolei inna wersja tegoż mitu – Herse, czyli rosę¹¹.

Według innego natomiast mitu Selene stanowiła obiekt pożądań bożka Pana, któremu udało się uwieść boginię przez zastosowanie podstępu. Fortel Pana polegał na tym, że okrył swe czarnoowłosione kozie kształty śnieżno-białym runem. Selene, nie wiedząc, z kim ma do czynienia, zgodziła się przejechać na jego grzbiecie i – jak podają starożytni poeci (Owidiusz, *Metamorfozy*, I, 694-712; Lukian *Rozmowy bogów*, XXII, 4; Philargyrius o *Georgikach* Wergiliusza III 392) – pozwoliła mu na wszystko¹².

Najsłynniejszy mit dotyczący Selene związany jest natomiast z postacią pięknego, młodzieńczego pasterza, Endymiona (gr. Ἐνδυμίων). Według tego mitu pewnego dnia Zeus, spostrzegłszy młodego pasterza, zachwyił się jego pięknem. Nie chcąc, aby starość zeszcpeciła jego oblicze, Władca Olimpu obdarzył Endymiona wieczną młodością. Udzielił mu nadto jednego jeszcze daru, którym był wieczny sen. Niekończącym się snem zatem spał Endymion w grotcie góry Latmos niedaleko Miletu, nie budząc się nigdy, podobny do białego posagu z marmuru. Pewnej nocy Selene, jadąc po niebie na swym rydwanie ujrzała śpiącego Endymiona. Pokochała go i odtąd ilekroć wyjeżdżała na swoim srebrnym wozie, zatrzymywała się nad grotą latmijską i długo patrzyła w oblicze pasterza. Czasem nawet schodziła do niego

¹⁰ Zob. Parandowski, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, s. 95; Zamarovský, *Bogowie i herosi*, 415.

¹¹ Zob. Hymn XXXII do Selene w: *YMNOI OMEPIKOI*, s. 303. Por. K. Kerényi, *Mitologia Greków*, s. 167; Schmitz, *Selene*, s. 768; Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa: Świat Książki, 2005, s. 48.

¹² Zob. Graves, *Mity greckie*, s. 101.

i szeptała mu miłosne zaklęcia, lecz nie była w stanie nigdy go obudzić (zob. wyżej zamieszczona ilustracja: *Endymion i Selene*, Sebastiano Ricci (1796-1876), Chiswick House, London). Według mitologii owe nocne spotkania Selene z Endymionem zaowocowały – mimo wiecznego snu tego ostatniego – poczęciem się pięćdziesięciu córek¹³.

Według innej wersji mitu sama Selene miała wyprosić u Zeusa wieczną młodość dla Endymiona. Gromowładny spełniając życzenie bogini, zesłał na pasterza dodatkowo wieczysty sen.

W sztuce Selene, która w mitologii rzymskiej była utożsamiana z Luną, przedstawiano w postaci młodej kobiety z sierpem księżyca, zwykle zdobiącym szczyt jej głowy (zob. ilustracja obok: *Luna Lucyfera*, Muzea Watykańskie). Pospołu z Endymionem postać Selene była częstym motywem rzymskich sarkofagów.

2. PRZEKŁAD HYMNU DO SELENE

Każda analiza dzieła literackiego, aby mogła być właściwie dokonana, powinna zostać oparta na tekście oryginalnym. Oczywiście w niniejszym artykule posłużymy się oryginalnym tekstem greckim *Hymnu*, niemniej jednak przedstawimy również propozycje własnego przekładu.

W tym miejscu należy nadto zaznaczyć, że przełożenie na język polski któregośkolwiek z hymnów orfickich nie jest rzeczą łatwą. Źródłem wielu trudności translatorskich są liczne epitety, które w wielu przypadkach wyrażone zostały za pomocą skonstruowanych przez autora hymnów orfickich neologizmów, w zasadniczej mierze przybierających postać złożeń z dwóch lub nawet więcej wyrazów. Wspomniane epitety, mające na celu charakterystykę konkretnego bóstwa, niejednokrotnie niosą z sobą takie bogactwo treści, że nie sposób w przekładzie oddać je za pomocą pojedynczych tylko wyrazów. W wielu sytuacjach należałoby posłużyć się formą opisową, która najlepiej wyraziłaby głębię znaczeniową oraz nastrój, jaki kryje się w poszczególnych greckich sformułowaniach.

¹³ Zob. tamże, s. 187; Kerényi, *Mitologia Greków*, s. 167-168.

Podejmując się jednak przekładu tekstu poetyckiego, nie można pozwolić sobie na zbyt wielką rozwlekłość, gdyż doszłoby do naruszenia konstrukcji takiego utworu. Stąd też autor przekładu z konieczności skazany jest niejednokrotnie na subiektywny wybór jednego spośród wielu znaczeń danego słowa. Mając to na uwadze, jesteśmy świadomi, że zaproponowane przez nas tłumaczenie będzie jedynie swego rodzaju swobodnym przekładem tekstu oryginalnego¹⁴.

Εἰς Σελήνην, θυμίαμα ἀρώματα

Κλύθι, θεὰ βασιλεια, φασφόρε, δῖα Σελήνη,
ταυρόκερως Μήνη, νυκτιδρόμε, ἡεροφοῖτι,
ἐννουχία, δαιδοῦχε, κόρη, εὐάστερε, + Μήνη,
αὐξομένη καὶ λειπομένη, θῆλυς τε καὶ ἄρσην,
αὐγάστειρα, φίλιππε, χρόνου μήτερ, φερέκαρπε,
ἤλεκτρις, βαρύθυμε, καταυγαστεῖρα, + νυχία,
πανδερκής, φιλάγρουπνε, καλοῖς ἄστροισι βρούουσα,
ἡσυχίη χαίρουσα καὶ εὐφρόνη ὀλβιομοίρωι,
λαμπετίη, χαριδῶτι, τελεσφόρε νυκτὸς, ἄγαλμα,
ἀστράρχη, τανύπεπλ', ἐλικοδρόμε, πανσοφε κούρη,
ἐλθέ, μακαίρ', εὐφρων, εὐάστερε, φέγγει τρισσῶι
λαμπομένη, σῶζουσα νέους ἰκέτας σέο, κούρε.

[Hymn] do Selene, kadzidła pełne wonności

Wysłuchaj, bogini królewska, świetlista Selene!
Biegająca nocą, w diadem Księżycy strojna. O gwieździsta!
Dziewico niosąca w ciemnościach błyszczącą pochodnię,
Bogini Księżycy, idąca przez niebiosy mroczne.

Prowadzisz do celu – bursztynowa ozdobo nocy.
Niezmiennie zmieniasz się, o wszechwidząca matko czasu!
Czuwasz we śnie wśród gwiazd, Selene, miłośniczko koni.
Z błogosławieństwem pokoju radości niesiesz owoce.

Odziana w długą szatę mądrze kierujesz gwiazdami –
wirująca po okręgu, blask dająca dziewczyno.
Przybądź błogosławiona, rozbłyśnij trojako nad nami.
Zbaw błagalników, korzących się przed Twoim obliczem.

¹⁴ Tekst grecki na podstawie: *Orphēi Hymni*, ed. W. Quandt, Berlin: Weidman 1973, s. 9.

3. ANALIZA LITERACKA

Przedstawiona wyżej próba przekładu *Hymnu do Selene* pokazuje, że stonkowo krótki tekst, zawarty zaledwie w dwunastu wersach, odznacza się ogromnym bogactwem treści, której nośnikiem są liczne epitety, jakimi autor *Hymnu* określa i opisuje boginię. Epitety te – jak zostało wyżej powiedziane – nastrożają wiele trudności translatorskich, gdyż w wielu przypadkach nie sposób oddać ich w przekładzie za pomocą pojedynczych tylko wyrazów. Z tej racji, aby właściwie zrozumieć przesłanie *Hymnu*, czymś koniecznym wydaje się przeprowadzenie szczegółowej analizy literackiej poszczególnych wyrażen, które tworzą epitety, odnoszące się do bogini Selene.

Zanim jednak dokonamy analizy wspomnianych epitetów bogini Selene (3.2), omówimy zagadnienie gatunku literackiego i strukturę tekstu analizowanego przez nas *Hymnu*. Krótko przedstawimy także kwestie dotyczące przeznaczenia *Hymnu do Selene* (3.1).

3.1. GATUNEK LITERACKI, STRUKTURA TEKSTU ORAZ PRZEZNACZENIE HYMNU

Sięgając po jakiegokolwiek opracowania, możemy zauważyć, że powszechnie zbiór tekstów, do których zalicza się *Hymn do Selene*, opatrzony jest nazwą „hymny”. Stąd też – chociaż wśród znawców literatury istnieje problem, dotyczący podania jednoznacznej definicji hymnu¹⁵ – na ogół przyjmuje się, że każdy utwór ze zbioru tzw. hymnów orfickich ma charakter rzeczywistego hymnu. Za taką tezę przemawia tradycyjnie hymniczny język (dialekt epicki) oraz metrum, czyli heksametr, w którym zostały skomponowane poszczególne hymny¹⁶. Jednakże – mimo, wydawałoby się, tak jednoznacznych cech hymnów orfickich – niektórzy uczeni podważali ich hymniczny charakter, stawiając równocześnie tezę, że hymny te mają pierwszorzędnie formę modlitwy. Szczegółowe badania, przeprowadzone przez J. Danielewicza, wykazują jednak, że hymny orfickie, a co za tym idzie – także *Hymn do Selene*, są rzeczywiście hymnami¹⁷, które mają charakter kletyczny¹⁸. Stąd też *Hymn do Selene* można – posługując się klasyczną formą definicji

¹⁵ Zob. J. Danielewicz, *Morfologia hymnów orfickich*, Poznań: UAM 1976, s. 3-5.

¹⁶ Zob. tenże, *Epigramat – poezja liryczna – hymny orfickie – hymny Patroklosa*, s. 623.

¹⁷ Zob. tenże, *Morfologia hymnów orfickich*, s. 63-68.

¹⁸ Zob. tenże, *Epigramat – poezja liryczna – hymny orfickie – hymny Patroklosa*, s. 624.

hymnu¹⁹ – określić jako uroczystą i podniosłą pieśń pochwalną o apostroficznym charakterze wypowiedzi, skomponowaną na cześć bóstwa. Specyficznym rysem tegoż *Hymnu*, podobnie jak i pozostałych hymnów orfickich, jest natomiast zawarty w nim element modlitewny, który wyrażają znajdujące się na początku i końcu *Hymnu* czasowniki: $\kappa\lambda\upsilon\theta\iota$ (w. 1), $\acute{\epsilon}\lambda\theta\acute{\epsilon}$ (w. 11), mające funkcję prekacyjną.

Co do budowy *Hymnu do Selene*, można stwierdzić, że jest ona dość prosta. Utwór bowiem składa się z inwokacji skierowanej do bogini, po czym następuje szereg epitetów, ukazujących wielkość bóstwa, a następnie modlitewne zakończenie, które w treści zbliżone jest do inwokacji. Z tej racji można by rzec, że inwokacja i zakończenie, które zawierają wspomniane czasowniki, mające tak zwaną formę *verba finita*, stanowią niejako kłamerę całego *Hymnu*. W pewnym sensie można dostrzec strukturę podobną do koncentrycznej, która uwypukla znaczenie elementu centralnego, czyli w tym przypadku litanijnego katalogu epitetów bogini Selene.

Istotną kwestią, którą warto zasygnalizować, jest miejsce, jakie zajmuje *Hymn do Selene* w strukturze całego zbioru hymnów orfickich. Kolejność hymnów bowiem wydaje się być przemyślana: całość jest rozpięta pomiędzy urodzeniem (hymn 2 poświęcony Hekate – opiekunce położnic) a śmiercią (hymn 87 skierowany do Thanataosa) i daje – jak zauważa J. Danielewicz – poprzez zasugerowaną sekwencję bóstw obraz naturalnego i moralnego porządku świata. Na początku zatem stoi, jako najstarsza prapotęga, Noc (hymn 3), dołączają do niej Niebo (hymn 4) i Eter (hymn 5), a następnie wraz z Protogonosem (hymn 6) zstępujące na okalający ziemię nieboskłon światła: Gwiazdy, Słońce i Księżyc (hymny 7-9). Po bóstwach Natury, Wszystkiego i Czasu następują bogowie władający poszczególnymi działami świata i inni bogowie wraz z kręgami towarzyszących im bóstw²⁰.

W kwestii przeznaczenia hymnów orfickich uczeni są na ogół zgodni co do tego, że cały zbiór hymnów skomponowany został na użytek członków jakiegoś prywatnego stowarzyszenia kultowego. Modlitewny charakter poszczególnych hymnów świadczy, że członkowie wspomnianej wspólnoty

¹⁹ Na ogół podaje się następującą definicję: „uroczysta patetyczna pieśń sławiąca bóstwa, Boga, bohaterów, wielkie idee i uniwersalne wartości. Cechami hymnu są m.in. apostroficzność, nieokreśloność czasu i przestrzeni, waga poruszanego problemu, podniosły styl i symboliczne obrazowanie, nastroj, stylistyka”. E. O l i n k i e w i c z, K. R a d z y m i ń s k a, H. S t y ś, *Słownik języka polskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Europa 2003, s. 124 n.

²⁰ Zob. D a n i e l e w i c z, *Epigramat – poezja liryczna – hymny orfickie – hymny Patroklosa*, s. 623.

korzystali z tego rodzaju tekstów w czasie celebracji ściśle określonych obrzędów religijnych. Jak wykazują uczeni, obrzędy te sprawowano zwykle nocą w wybranym domu i przy światłach pochodni oraz pośród zapachów kadzideł, starannie wskazanych w nagłówkach obok imienia boskiego adresata danego hymnu²¹.

3.2. ANALIZA EPITETÓW BOGINI SELENE

Przedstawiona struktura hymnu orfickiego pozwala zauważyć, że zasadniczą jego część tworzą ułożone na sposób litanijny epitety, za których pomocą opisane jest bóstwo, będące – można by rzec – adresatem danego hymnu. W niniejszym punkcie przedstawimy szczegółową analizę poszczególnych epitetów, które zostały sklasyfikowane w swego rodzaju grupy tematyczne.

Epitety wyrażające boską naturę Selene

W *Hymnie do Selene* listę epitetów otwiera określenie $\theta\epsilon\acute{\alpha}$ βασιλεια (w. 1), co można tłumaczyć jako „królewska bogini” lub „wspaniała bogini”. Posługując się tego rodzaju frazą, autor *Hymnu* – można by rzec – już na wstępie dokonuje swego rodzaju wyznania wiary, którego przedmiotem jest boska natura Selene. Połączona natomiast z rzeczownikiem $\theta\epsilon\acute{\alpha}$ przydawka przymiotna przymiotnikowa βασιλεια w tym kontekście niekoniecznie jest wyrażeniem królewskiej godności bogini, lecz być może stanowi element tzw. epitetu laudacyjnego, poprzez który modlący się pragnie wyrazić wielki majestat czczonego przez siebie bóstwa²². Stąd też terminowi βασιλεια w tym kontekście można przypisać znaczenie ‘wspaniała, znakomita’²³.

Kolejnym epitetem, podkreślającym boską godność bogini Księżycy, jest występujące również w w. 1 apostroficzne wyrażenie $\delta\iota\alpha$ ²⁴ Σελήνη. Określenie

²¹ Zob. Krokiewicz, *Studia orfickie*, s. 63; Danielewicz, *Epigramat – poezja liryczna – hymny orfickie – hymny Patroklosa*, s. 623; tenże, *Morfologia hymnu antycznego*, s. 82.

²² Zob. Danielewicz, *Morfologia hymnu antycznego*, s. 78.

²³ W sensie szerszym można z pewnością mówić także o królewskiej godności Selene. Traktowanie jej jako bogini Księżycy pozwala bowiem widzieć w niej jego królową. Kolejnym argumentem za taką interpretacją może być fakt utożsamiania Selene z Persefoną, która postrzegana była jako królewska małżonka Hadesa – boga królestwa podziemi. Zob. W. R z e h a k, *Mitologia. Wierzenia Greków i Rzymian*, Kraków: Greg 2004, s. 75 n.

²⁴ Należy zauważyć, że znaczenie przymiotnika $\delta\iota\omicron\varsigma$ podlegało swego rodzaju ewolucji, gdyż pierwotnie przymiotnik ten oznaczał ‘z Zeusa zrodzony’. Z tej racji nabrał znaczenia ‘boski, niebiański’ (czyli przynależny do niebiańskiego świata bogów). Tego rodzaju pojmowanie przy-

δῖα, czyli „boska”, połączone jest bezpośrednio z imieniem bogini, które w tej formie występuje tylko raz w *corpus Hymnu*. Na uwagę zasługuje fakt, że w omawianym przez nas *Hymnie* pojawia się nadto dwukrotnie drugie imię tejże bogini – Μήνη. Chociaż rzeczownik μήνη oznacza w pierwszym rzędzie ‘księżyc’, to jednak należy zauważyć, że w mitologii greckiej termin ten powszechnie stosowany jest właśnie na określenie Selene jako bogini Księżycy.

Ciekawym epitetem, którym posługuje się autor *Hymnu*, jest wyrażenie κόρη (w. 3.) czy też κούρη (w. 10, 12). Rzeczownik ten, który w różnych dialektach przybiera nieco inną formę (att. κόρη, eol. i dor. κόρα, κώρα, joń. κούρη), ma następujące znaczenia: ‘dziewczynka, dziewczyna, panna, dziewczyna, młoda mężatka’²⁵. W przypadku *Hymnu do Selene* w odniesieniu do wyrażenia κόρη nasuwają się trzy interpretacje. Najpierw można by przyjąć znaczenie ‘dziewica’. Jakkolwiek na podstawie danych mitologicznych, które opisują miłosne związki Selene z Zeusem, Endymionem czy też Panem, należałoby odrzucić takie znaczenie tegoż terminu w stosunku do bogini Księżycy, to jednak, biorąc pod uwagę częste utożsamianie jej z Artemidą, która w mitologii przedstawiana jest zawsze jako dziewicza bogini²⁶, istnieje podstawa, aby Selene również określać mianem dziewica.

Biorąc natomiast pod uwagę dorycką i eolską formę tegoż terminu – κόρα, κώρα, która pojawia się w w. 3, można by stwierdzić, że autor *Hymnu*, podobnie jak to czynili starożytni, utożsamia Selene z boską Persefoną, która wcześniej, zanim stała się małżonką Hadesa, nosiła imię Kora²⁷.

Analiza znaczeń terminu κόρη pozwala zauważyć nadto, że niesie on z sobą ideę *młodości*. Młodość natomiast to przymiot wielu bóstw, które dzięki spożywaniu ambrozji i nektaru cieszyły się przywilejem nieśmiertelności i na ogół nie podlegały prawom starzenia się.

Mając zatem na uwadze powyższą interpretację terminu κόρη, można stwierdzić, że w każdym przypadku, jeśli nie wprost, to z pewnością w zawałowany sposób odnosi się on do boskiej natury Selene.

Epitetem, który również podkreśla boską naturę Selene, jest przymiotnik πανθερχής. Przymiotnik ten, mając znaczenie ‘wszechwidzący’, należy bowiem do grupy epitetów, wyrażających boską potęgę danego bóstwa²⁸.

miotnika δῖος sprawiło, że przyjął on również znaczenie ‘szlachetny, znakomity’. Zob. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 1, s. 221.

²⁵ Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 1, s. 549.

²⁶ Zob. np. Parandowski, *Mitologia*, s. 69n.

²⁷ Zob. Graves, *Mity greckie*, s. 91.

²⁸ Zob. Danielewicz, *Morfologia hymnu antycznego*, s. 74.

Określeniem, które dotyczy z pewnością boskiej natury Selene, jest dość tajemniczo brzmiąca fraza $\theta\eta\lambda\upsilon\varsigma \tau\epsilon \kappa\alpha\iota \acute{\alpha}\rho\sigma\eta\nu$ – „żeńska i męska”. Zdaniem J. Danielewicza frazę tę nie sposób zrozumieć bez odniesienia jej do orfickiej teologii, w której dwupłciowość jest wyrazem twórczej mocy bogów²⁹. Biorąc natomiast pod uwagę orficki pantohenizm, być może w tym miejscu autor *Hymnu* sugeruje, aby dokonać kolejnego utożsamienia Selene, tym razem z Fanesem, będącym również dwupłciowym bogiem, który jako „światotwórcze bóstwo” powstał z wyłonionego z mroków boskiej Nocy „jaja świata”³⁰. Rzecz ciekawa, że owo wyłonione z „jaja świata” bóstwo w teogonii orfickiej nazywane jest nie tylko Fanesem, ale niekiedy jest także określane imieniem Protogonosą, Erikepajosą lub Erosą³¹. Stąd też – mając na uwadze wierzenia orfików – nic nie stoi na przeszkodzie, aby do listy imion owego pierwotnego bóstwa dołączyć imię Selene³².

Selene – niosąca światło

Analiza treści *Hymnu* pozwala zauważyć, że Selene jawi się również jako bogini ściśle związana ze zjawiskiem światła. Potwierdzeniem takiej tezy jest fakt, że w *corpus Hymnu* występuje kilka określeń, które mówią o Selene jako bogini „niosącej światło” ($\varphi\alpha\epsilon\sigma\varphi\acute{o}\rho\epsilon$ – w. 1), „niosącej pochodnię” ($\delta\alpha\iota\delta\omicron\upsilon\chi\epsilon$ – w. 3), „jaśniejącej dziewicy” ($\alpha\lambda\gamma\acute{\alpha}\sigma\tau\epsilon\iota\rho\alpha$ – w. 5), „dającej blask dziewicy” ($\kappa\alpha\tau\alpha\lambda\gamma\acute{\alpha}\sigma\tau\epsilon\iota\rho\alpha$ – w. 6) czy tylko „jaśniejącej” ($\lambda\alpha\mu\text{-}\pi\epsilon\tau\acute{\iota}\eta$ – w. 9, $\lambda\alpha\mu\text{-}\pi\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$ – w. 12).

Z pewnością określenia te mają związek z potocznym doświadczeniem, które każdemu człowiekowi pozwala dostrzegać srebrzysty blask Księżycy, niosący światło (w. 3: $\delta\alpha\iota\delta\omicron\upsilon\chi\omicron\varsigma$) pośród mroków nocy. Mówiąc zatem o Selene jako jaśniejącej dziewicy czy też rzucającej blask, autor *Hymnu* miał bez wątpienia przed oczyma jaśniejącą tarczę Księżycy, którego personifikacją była bogini Selene³³.

²⁹ Zob. tamże, s. 78.

³⁰ Według mitu orfickiego srebrne jajo wyłonione przez Noc oznacza Księżyc, ponieważ srebro jest metalem księżycowym. Zob. Graves, *Mity greckie*, s. 44.

³¹ Zob. Krokiewicz, *Studia orfickie*, s. 44. Tego rodzaju utożsamienie narzuca się niemal spontanicznie, jeśli weźmie się pod uwagę swego rodzaju paralelę: u początku świata bóg Fanes powstał z „jaja świata”, które wyłoniła Noc, również i Selene w cyklu dobowym wyłania się z mroków nocy.

³² Zob. P. Świercz, *Jedność wielości*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2008.

³³ Zob. Danielewicz, *Morfologia hymnu antycznego*, s. 76.

Metaforycznym określeniem Selene jako bogini niosącej światło jest natomiast *δαιδοῦχε*, które Selene przedstawia jako kogoś, kto w swym ręku dzierży konkretne źródło światła, czyli w tym przypadku pochodnię. Epitet *δαιδοῦχε* jest niewątpliwie poetycką ilustracją mitycznych wierzeń, które niejednokrotnie przedstawiają Selene jako boginię trzymającą w swym ręku pochodnię³⁴.

Z ideą niesienia światła przez Selene wydaje się być związany także dość trudny do interpretacji epitet *ταυρόκερως*. Dosłownie przymiotnik ten znaczy tyle co ‘mający rogi byka’. Biorąc pod uwagę wierzenia mitologiczne, trudno doszukać się odpowiedzi na pytanie, dlaczego atrybutem Selene miałyby być rogi byka. Być może mamy tutaj jakieś luźne nawiązanie do opowieści o bogach, w których – jak podaje K. Kerényi – bogini Księżycy przybierała postać krowy, aby świętować gody z bykiem solarnym³⁵.

Za dosłownym tłumaczeniem przymiotnika *ταυρόκερως*, a co za tym idzie – za przyjęciem wyobrażenia Selene z rogami byka na głowie, może przemawiać przytoczony przez A. Krokiewiczą pogląd orfików, którzy byka postrzegali jako symbol jedności³⁶. W tym kontekście ozdobiona rogami byka bogini miałyby tym bardziej orficki charakter, gdyż jej atrybut symbolizowałby jedną z naczelnych zasad orficyzmu, czyli ową jedność.

Mając jednak na uwadze starożytne wyobrażenia bogini Selene, wydaje się, że przymiotnik *ταυρόκερως* nie należy tłumaczyć dosłownie, lecz metaforycznie. Chodziłoby zatem nie tyle o rogi byka, ale o ozdobiący głowę Selene diadem, mający kształt Księżycy w jego fazie tak zwanego „sierpu” (zob. wyżej zamieszczone ilustracje)³⁷. Umieszczony na głowie tego rodzaju kształt Księżycy, który potocznie nazywamy półksiężycem, rzeczywiście może rodzić skojarzenie posiadania rogów. W tym kontekście przymiotnik *ταυρόκερως* w metaforyczny sposób opisywałby atrybut Selene jako bogini Księżycy, czyli srebrzysty diadem, którego zasadniczy element stanowi „sierp” Księżycy, zwrócony ku górze swymi dwoma „rogami”. Owe rogi zatem, czyli ozdobiący głowę bogini srebrzysty półksiężyc, stanowiłyby również i w tym kontekście symbol podstawowej funkcji Selene, jaką jest niesienie światła, czy też rozświetliwania srebrzystym blaskiem pośród ciemności nocy³⁸.

³⁴ Zob. Parandowski, *Mitologia*, s. 73, gdzie opisana jest Artemida utożsamiana w mitologii z Selene.

³⁵ Zob. Kerényi, *Mitologia Greków*, s. 166-167.

³⁶ Zob. Krokiewicz, *Studia orfickie*, s. 54.

³⁷ Podobnie wyobrażano sobie Artemidę, z którą utożsamiana jest Selene. Zob. Parandowski, *Mitologia*, s. 73.

³⁸ Warto przytoczyć w tym miejscu słowa jednego z greckich hymnów do Selene: „[...] blask, który rozsiewa po niebie, rodzi się z jej głowy nieśmiertelnej i ogarnia całą ziemię. Poświęta

Selene otoczona gwiazdami

Lektura *Hymnu do Selene* pozwala zauważyć, że bogini Księżycy nie jest jakąś samotną postacią, która w pojedynkę przemierza cyklicznie mroki nocy. Autor *Hymnu*, posługując się takimi epitetami jak „otoczona pięknymi gwiazdami” (εὐάστερος – w. 3, 11) czy „obsypana pięknymi gwiazdami” (καλοῖς ἄστροισι βρούουσα – w. 7), przedstawia nam Selene w towarzystwie „pięknych gwiazd”. Z pewnością potoczne doświadczenie autora *Hymnu*, który, być może, pisząc swój utwór, wpatrywał się w rozgwieżdżony nocą niebieski firmament, sprawiło, że skomponował tego rodzaju epitety. Selene zatem jako boska personifikacja Księżycy jawi się nam w kontekście tychże epitetów jako rzeczywiście „królewska bogini” (w. 1), otoczona dworem „pięknych gwiazd”, które w teologii orfickiej często są personifikowane³⁹. Potwierdzeniem takiego poglądu może być kolejny epitet związany z gwiazdami: „kierująca gwiazdami” (ἀστράρχη – w. 10). Selene zatem, jako największe spośród nocnych światła, jawi się nam jako królowa, przewodząca orszakowi gwiazd w ich nocnej wędrówce po widnokregu⁴⁰.

Selene wśród mroków nocy

Obok epitetów charakteryzujących Selene jako jaśniejącą boginię, która niesie światło, autor *Hymnu* posłużył się kilkoma antyetycznymi wyrażeniami, przedstawiającymi Selene na tle nocy, ciemności i mroków. Tego rodzaju określenia występują już w w. 2, gdzie bogini Księżycy jest przedstawiona jako „biegnąca nocą” (νυκτιδρόμε), „przechadzająca się w mroku” (ἡεροφοῖτι). Podobne wyrażenia występują w w. 3, w którym pojawia się antyteza dwóch epitetów: ἐννυχία, δαιδοῦχε („pograżona w ciemnościach”, „niosąca pochodnię”). Taka antyteza zawarta jest także w w. 6: καταυγαστείρα, νυχία („dająca blask dziewico”, „działająca w nocy”).

Biorąc pod uwagę łącznie wszystkie przedstawione epitety w ich antyetycznym zestawieniu, możemy zauważyć, że wyłania się z nich klasyczny, znany z mitologii, obraz bogini. Selene jako personifikowany Księżyc przebiega, a mówiąc dokładniej – przemierza na swym dwukonnym rydwanie otulony całunem nocy widnokrąg. Jej szczególna misja, jaką podejmuje każ-

swoją ozdabia wszystkie rzeczy, a jej złota korona rozświetla ciemne powietrze”. Cyt. za: Parandowski, *Mitologia*, s. 94.

³⁹ Zob. Danielewicz, *Morfologia hymnu antycznego*, s. 76.

⁴⁰ Nocny szlak Selene został opisany przez autora *Hymnu* w jednym z epitetów tejże bogini: „biegnąca kolicie” (w. 10: ἐλιχοδρόμος).

dej doby, dokonuje się bowiem zasadniczo nocą, stąd też może być nazywana wprost *νύχτιος*, czyli „działająca w nocy”.

Tym szczególnym działaniem Selene pośród ciemności i mroków nocy jest oczywiście „niesienie światła”, „rzucanie srebrzystej poświaty”, która rozprasza owe ciemności. Z tej racji autor *Hymnu* nazywa Selene *νυκτὸς ἄφραγμα*, czyli „ozdobą nocy”. Selene bowiem jako jaśniejące na tle mrocznego całunu nocy światło stanowi wraz z otaczającymi ją gwiazdami niewątpliwie wspinały jego ornament.

Patrząc na Selene przez pryzmat nocy, autor *Hymnu* zauważa nadto w w. 8, że dzięki bogini można w ciągu nocy kosztować owoców radości, wypływającej ze spokoju i błogosławieństwa, których źródłem jest właśnie noc. Jakkolwiek nie jest łatwo uchwycić jednoznacznie myśl przytoczonego wersetu, to jednak wydaje się, że autor *Hymnu* miał na uwadze potoczne doświadczenie nocy jako czasu, w który człowiek pogrążony w błogiej ciszy i spokoju snu oddaje się wypoczynkowi po trudach całodziennej pracy. Pośród owego pokoju i błogości nocy Selene jawi się także jako ta, która czuwa nad pogrążonymi we śnie (*φιλάγρυπνε* – w. 7).

Bogini Księżycy może także być postrzegana jako *τελεσφόρος*, czyli przewodniczka do celu z pewnością dla tych, których konieczność zmusiła do nocnych podróży. Tego rodzaju interpretacja wydaje się być możliwa w kontekście całego w. 9, w którym występujące określenia Selene można ułożyć w następujący tok rozumowania: Selene jako ozdoba nocy (*νυκτὸς ἄφραγμα*) jaśnieje (*λαμπετή*) pośród ciemności, a przez to dla nocnych podróżników staje się przewodniczką do celu. W takiej sytuacji Selene stanowi źródło radości (*χαριδῶτις*) dla owych podróżników, którzy nie muszą błądzić z powodu mroków nocy.

Selene matka czasu

Poruszając kwestę imienia bogini Księżycy, zauważyliśmy, że w omawianym przez nas *Hymnie* określona jest tylko raz imieniem Selene, natomiast imieniem Mene aż dwukrotnie. Z tej racji czymś ważnym wydaje się szczegółowa analiza tegoż imienia.

Analizując termin *μήνη* pod względem morfologicznym, można zauważyć, że kryje on w sobie rdzeń *μήν*, który w języku greckim oznacza miesiąc, czyli jednostkę liczenia upływu czasu. Ma to oczywiście ścisły związek z cyklicznie występującymi fazami Księżycy, o których z pewnością jest mowa w w. 4, gdzie znajduje się sformułowanie *αὐξομένη καὶ λειπομένη*, które na język polski można przełożyć jako „powiększająca się i zmniejszająca się”. Uży-

wając tego rodzaju wyrażen, autor *Hymnu* miał bez wątpienia na uwadze naturalne, dostrzegalne gołym okiem zjawisko powiększania się i zmniejszania w cyklu miesięcznym widoczności tarczy Księżyca. Metafora powiększania się i zmniejszania Księżyca jest niczym innym, jak opisaniem jego przechodzenia w kolejne fazy, które w języku astronomii nazywane są nów, pierwsza kwadra, pełnia, druga kwadra. Z pewnością tego rodzaju znaczenie ma również fraza $\phi\acute{\epsilon}\gamma\gamma\acute{\epsilon}\iota \tau\rho\iota\sigma\sigma\omega\iota \lambda\alpha\mu\pi\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$, co na język polski można przetłumaczyć: „w trojaki sposób blaskiem jaśniejąca”. Rozblyskiwanie Selene w trojaki sposób jest niewątpliwie nawiązaniem do trzech zasadniczych kształtów, które Księżyc przyjmuje w cyklu miesięcznym: pełna tarcza Księżyca, połowa tarczy oraz tak zwany „sierp” Księżyca.

Tego rodzaju obserwacje, które w metaforyczny sposób opisał autor *Hymnu*, posłużyły natomiast starożytnym do opracowania kalendarza, który, opierając się na tzw. miesiącu księżycowym, nosił nazwę lunarne⁴¹.

Z tej racji być może w w. 5 autor *Hymnu* użył w stosunku do Selene określeniem $\chi\rho\acute{o}\nu\omicron\upsilon \mu\acute{\eta}\tau\epsilon\rho$, czyli „matka czasu”. Wydaje się, że nie chodzi tutaj o epitet mający charakter wzmianki genealogicznej⁴², lecz o określenie metaforyczne. Selene bowiem, będąc boginią Księżyca, którego cyklicznie zmieniające się fazy pozwoliły stworzyć miesiąc księżycowy, co w konsekwencji dało możliwość odmierzania upływu czasu, słusznie może być nazwana matką czasu⁴³. Dokonujące się zatem za pomocą Księżyca mierzenie czasu może być metaforycznie określone jako jego rodzenie, ponieważ w potocznym doświadczeniu człowiek odczuwa istnienie czasu przede wszystkim w kontekście odmierzania jego upływu.

Selene bogini płodności

W omawianym przez nas *Hymnie* bogini Selene określona jest także epitetem $\phi\epsilon\rho\acute{\epsilon}\kappa\alpha\rho\pi\epsilon$, czyli „przynosząca owoce”. Określenie to sugeruje

⁴¹ Zob. R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, t. 1-2, przeł. T. Brzegowy, Poznań: Pallottinum 2004, s. 192-200.

⁴² Biorąc jednak pod uwagę orficką teogonię, która odznacza się dużym synkretyzmem oraz przypisywaniem nowych, nieznanych w tradycyjnej mitologii, funkcji poszczególnym bóstwom, można by i w tym miejscu dopatrzeć się typowej wzmianki genealogicznej. Selene byłaby zatem matką Chronosa, który pojawia się w teogoniach orfickich jako „jeden początek”. Por. K r o - k i e w i c z, *Studia orfickie*, s. 42.

⁴³ W tym miejscu warto przytoczyć zaczerpnięty z orfickiego dzieła, które znane jest pod nazwą Papirusu Derveńskiego: „Gdyby nie było Księżyca, ludzie nie odkryliby, jak obliczać pory roku” (kol. XXIV, 10 n.). Zob. K. K u l i g, *Papirus z Derveni (Przekład)*, „Studia Antyczne i Mediewistyczne” 3 [38] (2005), s. 16.

zatem postrzeganie Selene jako bóstwa urodzajów. Być może zrodziło się ono pod wpływem lokalnych wierzeń i przekonania, że bogini Księżycy zsyła rosę, która w czasie posuchy jest wybawicielką urodzajów⁴⁴.

Traktowanie Selene jako bogini „przynoszącej owoce” może mieć swą genezę w tym, że pod wpływem kultu egipskiej Izydy czy też małoazjatyckie bogini Kybele zaczęto utożsamiać zarówno Selene, jak i Demeter z wymienionymi boginiami. Klasyczne wierzenia mitologiczne podają natomiast, że Demeter była boginią urodzajów i wszelkiego kwitnienia⁴⁵. Również wspomniane wcześniej utożsamienie Selene z Persefoną może stanowić podstawę do określania bogini Księżycy jako „przynoszącej owoce”. Miałoby to związek z powrotami Persefony z podziemi Hadesu do matki Demeter. Mitologia podaje, że za każdym razem, kiedy Persefona wychodziła na powierzchnię ziemi, nastawała wiosna – czas zielenienia się roślin i wydawania przez nie owoców⁴⁶.

Pozostałe epitety Selene

Obok wyżej przedstawionych epitetów boskiej Selene w *Hymnie* występują jeszcze inne, które trudno zaklasyfikować do jakiejś grupy.

Jednym z takich epitetów jest wyrażenie *φίλιππος*, które zastosowane do Selene informuje nas, że jest ona boginią „miłującą konie”. Skąpe dane mitologiczne nie podają nam konkretnego uzasadnienia, dlaczego bogini Księżycy została obdarzona takim epitetem. Jedynym uzasadnieniem może być mitologiczna wzmianka, że księżycowy rydwan, którym Selene przemierzała nocne niebo, zaprzężony był w dwa piękne rumaki. Przedmiotem miłości, o której mówi przymiotnik *φίλιππος*, byłyby zatem nie tyle konie w sensie ogólnym, ale owe dwa, konkretne konie, które co noc wiernie towarzyszyły boskiej Selene w przejażdżce po widnokregu.

Dość ciekawym epitetem jest występujący w w. 6 przymiotnik *ήλεκτρικς*, czyli „o bursztynowym kolorze” lub „jaśniejąca jak bursztyn”. Trudno jednoznacznie stwierdzić, co autor *Hymnu* miał na myśli, posługując się tym wyrażeniem. Być może epitet ten należy interpretować w kontekście całego wiersza, w którym występuje. W dosłownym tłumaczeniu na język polski wiersz ten brzmi bowiem następująco: „O bursztynowym kolorze, posępna, dająca blask dziewico, mroczna”. Możliwe, że autor *Hymnu* chciał opisać

⁴⁴ Zob. Parandowski, *Mitologia*, s. 95.

⁴⁵ Zob. Rzehak, *Mitologia*, s. 29.

⁴⁶ Zob. tamże, s. 76.

różne odcienie tarczy Księżycy, które uzależnione są z kolei od różnych warunków atmosferycznych. W tym kontekście określenie „posepna” można odnieść do sytuacji, kiedy tarcza księżycy przymglona jest chmurami, „dająca blask dziewico” odnosiłoby się do pełni Księżycy, kiedy to jego tarcza najpełniej jaśniej srebrzystym światłem, epitet „mroczna” natomiast mógłby się odnosić do nowiu, czyli jednej z faz Księżycy, w której jego tarcza jest prawie niewidoczna. Wyrażenie „o bursztynowym blasku” mogłoby zatem określać jakiś odcień poświaty Księżycy, pojawiający się w określonych warunkach atmosferycznych.

Epitetem, który odnosi się niejako do jednego z atrybutów Selene, jest przymiotnik *τανύπεπλος* (w. 10), który w języku polskim ma znaczenie ‘chodzący w długiej, powłóczystej szacie’⁴⁷. Treść tego epitetu bez wątplenia nawiązuje wprost do starożytnych wyobrażeń Selene, która w sztuce przedstawiana była jako młoda dziewczyna, odziana w śnieżnobiałe, powłóczyste szaty.

Godne uwagi są również trzy epitety, które powszechnie występują w całym zbiorze hymnów orfickich. Są to następujące wyrażenia: *πάνσοφος* ‘przemądra’, *μάκαιρα* ‘błogosławiona’, *εὐφρων* ‘zyczliwa’. Mając na uwadze, że epitety te stosowane są w odniesieniu do różnych bóstw, można nazwać je standardowymi.

Na koniec warto wspomnieć raz jeszcze omawiany już wcześniej epitet *χαριδῶτις* (w. 9), określający Selene jako tę, która „daje radość”. Być może przekonanie starożytnych o tym, że bogini Księżycy stanowi źródło radości, ma podstawę w mitycznych wierzeniach, według których na Księżycu znajdowały się „wyspy szczęścia”⁴⁸. Stąd też dla mieszkańców owych „wysp szczęścia” oraz dla tych, którzy pragnęli je zamieszkiwać, Selene słusznie jawiła się jako źródło radości.

Interpretując natomiast przymiotnik *χαριδῶτις* w kontekście w. 12, można by stwierdzić, że owa radość, jaka staje się udziałem ludzi, wypływa z faktu, że Selene jest źródłem zbawienia, ocalenia, którego mogą doświadczyć wszyscy przychodzący do niej błagalnicy.

⁴⁷ Zob. np. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 2, s. 381.

⁴⁸ Zob. Krokiewicz, *Studia orfickie*, s. 55.

4. PODSUMOWANIE

Opierając się na wynikach przeprowadzonej analizy literackiej poszczególnych epitetów występujących w *Hymnie do Selene*, możemy zauważyć, że zawarty w nim obraz bogini Księżycy z jednej strony ma bardzo klasyczne, znane nam z mitologii, rysy, a z drugiej zawiera wyraźnie widoczne cechy orfickie. Bez wątpienia taką cechą jest dwupłciowość, która bogini Selene została przypisana w w. 4. W tym kontekście mamy bezpośrednie nawiązanie do pierwotnego bóstwa orfickiego – Fanesa, który był bogiem dwupłciowym. Przywoływana w *Hymnie* Selene byłaby zatem jedną z hipostaz jednej i jedynej istoty boskiej⁴⁹, którą moglibyśmy określić mianem Jednia. Mając na uwadze fakt, że hymny orfickie były wykorzystywane w prywatnych obrzędach, odprawianych zwykle nocą, można postawić tezę, że kult Selene, jako bogini „rozbłyskującej swym blaskiem” pośród mroków nocy, miał swoją szczególną pozycję. Tajemnicza bogini, o której nawet sama mitologia niewiele dostarcza nam informacji, wydaje się być idealną patronką ezoterycznych obrzędów misteryjnych, do których dopuszczani byli jedynie wtajemniczeni.

Na szczególną rolę Selene w kulcie orfickim wydaje się wskazywać modlitewna prośba, która zawarta jest w w. 11-12. Nie znajdujemy w niej żadnego konkretnie sprecyzowanego przedmiotu prośby, jak to ma miejsce w przypadku innych hymnów, ale jedynie ogólne przywołanie bogini, która w tym miejscu określona została dość znamienym epitetem *σώζουσα*, czyli „ta, która zbawia (ocala)”. Tych, których bogini zbawia, zostali określani z kolei mianem *véoi ίκέται*. Mając na uwadze, że termin *ίκέτης* oznacza błagalnika, przychodzącego szukać opieki, pomocy lub oczyszczenia ze zbrodni⁵⁰, możemy zauważyć, że przedmiotem zbawczej działalności bogini są nowi błagalnicy, którzy przychodzą, aby szukać ocalenia, opieki i oczyszczenia. Być może przy blasku Księżycy dokonywał się jakiś szczególnego rodzaju ryt inicjacyjny nowych adeptów misterii orfickich, w czasie którego recytowano właśnie *Hymn do Selene*. Pojawiające się w *Hymnie* kilka razy epitety mówiące o jaśniejącej bogini Selene mogą sugerować, że szczególnym momentem, w którym dokonywała się owa inicjacja, była noc pełni Księżycy, kiedy to jego blask widoczny jest w całej okazałości.

⁴⁹ Zob. Parandowski, *Mitologia*, s. 16.

⁵⁰ Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. 1, s. 463.

Podsumowując można stwierdzić, że nieciesząca się szczególną popularnością wśród wielu Greków bogini Selene została niejako na nowo odkryta przez orfików, którzy w osobie autora *Hymnu* dostrzegli piękno bogini Księżycy. Owo piękno, jej szczególny charakter został uwypuklony poprzez liczne epitety, które swoją genezę mają zasadniczo w wierzeniach mitologicznych, utożsamiających niejednokrotnie Selene z innymi boginiami. W ten sposób postrzegana bogini Księżycy, będąca jego personifikacją, bardzo dobrze wkomponowuje się w cały system orfickich wyobrażeń, dostrzegających w niej czcigodną i dostojną hipostazę jednego i jedyne bóstwa, które, po pierwsze, w jej blasku w czasie nocnych obrzędów doznaje od ludzi czci i uwielbienia, po drugie jej blaskiem napędza ludzi radością i prowadzi do właściwego celu, po trzecie dzięki niej pozwala ludziom mierzyć czas.

BIBLIOGRAFIA

- Danielowicz J.: Epigramat – poezja liryczna – hymny orfickie – hymny Patroklosa, w: *Literatura Grecji starożytnej. Epika – Liryka – Dramat*, t. 1, red. H. Podbielski, Lublin: TN KUL 2005, s. 597-627.
- *Morfologia hymnów orfickich*, Poznań UAM 1976.
- Gajda J., Dziubiński J., Orzechowski A.: *Hymny orfickie. Prawda. Prehistoria pojęcia. Studia z filozofii starożytnej (III) (Filozofia XIX)*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1993.
- Graves R.: *Mity greckie*, przeł. H. Krzeczowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1992.
- Grimal P.: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, red. wyd. pol. J. Łanowski, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakłady Narodowe im. Ossolińskich Wydawnictwo 2008
- Jurewicz O.: *Słownik grecko-polski*, t. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2001.
- Kerényi K.: *Mitologia Greków*, przeł. R. Reszke, Warszawa: Wydawnictwo KR 2002
- Krokiewicz A.: *Studia orfickie*, (Biblioteka Meandra 3), Warszawa 1947.
- Kubiak Z.: *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa: Świat Książki 2005.
- Kulig K.: *Papirus z Derveni (Przekład)*, „*Studia Antyczne i Mediewistyczne*” 3 [38] (2005), s. 5-17.
- Orphei Hymni, ed. W. Quandt, Berlin: Weidman, 1973.
- Olinkiewicz E., Radzymińska K., Styś H.: *Słownik języka polskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Europa 2003.
- Parandowski J.: *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*, Londyn: Plus 1992.
- Reale G.: *Historia filozofii starożytnej*, t. I, Od początków do Sokratesa, tł. I. Zieliński, Lublin: RW KUL 2000.
- Rzehak W.: *Mitologia. Wierzenia Greków i Rzymian*, Kraków: Greg 2004.
- Schmitz L.: Selene, w: *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, vol. III, ed. W. Smith, London-New York: I.B. Tauris 2007, s. 768.
- Spychała J.M.: *Orfeusz i orficy – zarys problematyki*, „*Klio*” (2003), z. 4, s. 3-24.

- S w i e ż a w s k i S.: Dzieje europejskiej filozofii klasycznej, Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.
- Ś w i e r c z P.: Jedność wielości, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2008.
- ΥΜΝΟΙ ΟΜΕΡΙΚΟΙ czyli Hymny Homeryckie, przekł. i oprac. W. Appel, Toruń: Algo 2001.
- V a u x R. de: Instytucje Starego Testamentu, t.1-2, przeł. T. Brzegowy, Poznań: Pallottinum 2004.
- Z a m a r o v s k ý V.: Bogowie i herosi mitologii greckiej i rzymskiej, tł. J. Illg, L. Spyrka, J. Wania, Warszawa: Świat Książki 2003.

GREEK GODDNESS OF THE MOON
IN LIGHT OF THE ORPHIC *HYMN TO SELENE*

S u m m a r y

Hymn to Selene is one of 87 so-called Orphic hymns. Its addressee is goddess of the Moon, who is defined in the hymn both by the name Selene and Mene. Conducting the literary analysis of the above-mentioned hymn, we can notice that it consists of the invocation addressed to the goddess, many epithets revealing the greatness of the divinity and the prayer ending which in its contents resembles the invocation. It is worth mentioning that the basic part of the hymn includes some kind of litany catalogue of epithets by means of which the Hymn's Author defines and describes the goddess Selene.

The literary analysis of the respective epithets which are present in the *Hymn to Selene*, allows to state that the picture of the goddess of the Moon included in it possesses very classic, known to us from mythology, features and also clearly seen orphic features. Undoubtedly, dual sexuality that the goddess Selene was attributed with in verse 4 is such a feature. The phrase *θῆλυς τε καὶ ἄρσην* is to be found in this verse. In this context we have the direct reference to the primeval orphic godhead, Fanes, who was a two-gender god. Thus, Selene is perceived as one of hypostasis of one and the only one divine creature which can be defined as "One".

Basing on the results of the literary analysis, we can notice that the goddess Selene, who was not particularly popular with the ancient Greeks, was somehow re-discovered by Orphics, who saw her beauty through the person of the Hymn's Author. Due to the fact that Selene was the goddess of the Moon by the light of which the orphic usually practiced their own rituals, certainly occupied much space in the orphic cult.

Summarized by Rev. Grzegorz M. Baran

Słowa kluczowe: orfizm, hymn, hymny orfickie, bogini Selene, *Hymn do Selene*.

Key words: Orphism, hymn, Orphic hymns, goddess Selene, *The Hymn to Selene*.